

**ГРАМОТА КНЯЗЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА:
ПРОБЛЕМА АВТЕНТИЧНОСТІ
(на матеріалах відділу рукописів Львівської національної
наукової бібліотеки України імені В. Стефаника)**

Роман Дзюбан

*науковий співробітник відділу рукописів
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. іст. наук*

Здійснено спробу встановити дипломатичну достовірність грамоти князя Данила Романовича, яка збереглася в копії першої половини XIX ст. у фондах відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника.

Ключові слова: *грамота князя Данила Романовича, Людвік Зелінський, Гусаревські, Велінський, Івашко з Гусова, Німчин Марколт, Роман князь Стародубський, дипломатична достовірність, фальсифікат, формуляр грамоти, клаузула.*

An attempt was made to establish the diplomatic authenticity of the letters of Prince Danylo Romanovich, which was preserved in the copy of the first half of the XIX century in the funds of the Department of Manuscripts of the Vasyl Stefanyk National Academic Library of Lviv.

Keywords: *the diploma of Prince Danylo Romanovich, Ludwik Zelinsky, Gussazhevsky, Velyinsky, Ivashko from Gusov, Nimchin Markolt, Roman prince Starodubsky, diplomatic authenticity, falsification, form of diploma, clause.*

У рукописному фонді Оссолінеуму Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника серед матеріалів родини Яблоновських є рукопис Людвіка Зелінського, який він

підготував для княгині Терези Яблоновської* [2]. На аркуші 14 знаходимо запис:

«Nr. 11

Pomniki Rodziny z Hussowa Hussarowskich herbu Sas. W Imia Otca i Syna i Ducha i wsich świątych Ruskich Chrystyańskich — Ku wiecznoi pamiatii wsioho Myru Chrystyanskoho naszeji zemli i Kniaźstwa Ruskoho Hałyckoho — Ja Danyło z bozi łaski kniaź i pan Ruskoj zemli. Prykazalyśmo naszym dumnym Bojarom Iwaszkowy z Hussowa Hussarowskomu, pulkownykowy sudywszczomu hrodu Łubtyna i Wojewodi Zwynohradzkomu i Niemcinowy Markoltowy dumnomu Bojarowy i Romanowy kniaziowy Starodubskomu szczoby pojchały do światoho papeža Innokataho IV. w Rymi i wsi dary — zoloty chrest światy — try sorok soboli Jeho światobływosty złożyły w imia moje i mojej chrystyanskoj Ruskoj zemli, a prosyły, by Nam Kniaziowy Ruskomu Danyłowy, buw myłostywy i na korola Ruskoho Chrystyanskoho Myru ukoronowaty kazaw. A prosemu wsich chrystyańskych korolów i kniaziow, by Naszym dumnym Bojaróm w toi prośbi do światoho Papeža pomahaly, i kraiamy swoemy naszym dumnych Bojarów do Rymu prypustyły. Pysalo sia w Hałyczu w lito od rodzestwa Chrysta Zbawytela wsich ludy, Tysecza, dwóchset, czterdesstoho, i szestoho. — Danył Kniaź Ruskoj zemli. —» [2, арк. 14].*

* **Княгиня Тереза Яблоновська**, герба Шренява (Дружина) з дому Любомирська (1789–1847) народилась у м. Дубно на Волині, була донькою Михайла Любомирського і Магдалени Марії з дому Рачинської. Батько народився у Києві 1752 р., а мати — 1762 р. у с. Войновіце біля Опалениці (Польща). Тереза мала двох братів — Казимира і Юзефа. Стала дружиною сенатора Максиміліана Петра Яблоновського (герба Прус III, 1785–1846). У них було двоє дітей: Владислав і Ядвіга. Максиміліан Яблоновський у повітах Острозькому і Новгород-Волинському володів 6400 кріпаками чоловічої статі. 1816 р. був нагороджений орденом св. Анни першого ступеня [1, с. 279]. 1838 р. цар Микола I зробив його, вже на той час придворного гофмейстера і члена Державної ради Царства Польського, кавалером ордена св. рівноапостольного князя Володимира другого ступеня [1, с. 331]. Згодом ще був нагороджений орденом Білого орла [1, с. 343]. Терезу 1841 р. зарахували до товариства «Дам меншого Креста Ордена св. Великомучениці Єкаторини» [1, с. 414].

* Початково цей та інші генеалогічні документи, які стосуються родини Гусаревських (див. Додаток), Л. Зелінський готував для Адольфа Яна Гусаревського (1790–1855), цісарського шамбеляна (камергера) і кавалера честі й відданості у Великому чеському пріораті, одруженого

На звороті аркуша — короткий коментар:

«Wypisał z akt i metryk Halickich X. M. Wieliński Kanonik r[itus]: l[atini]. przy archikatedrze Lwowskiej. — Był ten Iwaszko z Hussowa Hussarowski lub Hussarzewski herbu Sas za Daniela Ruskiego Pułkownikiem i Wodzom znakomitym, w zdobyciu Lublina dał się wznaki Polakom i Tatarom — dwakroć poselstwo odprawiał do Rzymu i tyleż razy do Bolesława Wstydliwego — znowu do Rzymu r. 1246, gdzie u Innocentego ÍV. Papieża opowiedziawszy potęgę i sławę Daniela Książęcia Ruskiego temuż koronę królewską przywiózł.

Obacz Archiwa Watykańskie w Rzymie. Metryki księżęce Halickie. O czém także X. M. Wielinski Kan[onik] przy Archikatedrze Lwowskiej. —» [2, арк. 14 зв.].*

з Геленою з Сераковських (1811–1893), Дамою Зоряного хреста (Nochadliger Frauenzimmer Sternkreuzorden). Подружжя володіло маєтком Щуцин над Віслою. У них був син Юзеф (1840–1892), галицький землевласник, мандрівник, який одружився з княгинею Кароліною Яблоновською (1842–1897), донькою Карла (1807–1885) й Елеонори (1816–1870) з дому Скарбек. У цьому шлюбі народилася донька Елеонора (1866–1940), майбутня дружина Андрія Любомирського (1862–1953), ордината на Переворську. Саме вона подарувала бібліотеці Оссолінеуму у Львові книгозбірню й архів свого діда Адольфа Гусаревського.

* Останній абзац у коментарі дуже характерний для Зелінського. Як геральдист, бажаючи зберегти монополію на інформацію, він не вказував походження документальних джерел, або подавав їх, як тут, дуже загально, через що сучасники не раз звинувачували його у фальшуванні. Л. Яблонівський писав про нього як такого, який, пройшовши різні перипетії, став співпрацівником Бобровича [геральдиста. — *Р. Дз.*], поправляв «Гербовник Несецького» і «ведучи галицьку Герольдію за 100 дукатів, дивні роди виводив від Пяста, а коли всі закривалися шляхи, відкликався до актів ватиканських». Писав, що майстром був до управління жебраків, без котрих важко було відновити зв'язок поміж довгим рядом праотців і самотнім нащадком і що у цьому фаху «зробився діяльнішим від самого Бобровича, корсаром, що немало по запліснявілих надгробках попережолоблював літер, наприклад з «В» роблячи «R» [...], але чим справжній зробив злочин, це фальшуючи бернардинські акти, знищуючи справжні, а фальсифіковані підкладаючи документи. В кінці кінців купив село й помер після довгого панування як дідич Любичі, живучи показно і ведучи елегантно панський дім, у якому гостей не бракувало» [35, s. 99].

Скажемо декілька слів про відкривача цього документа Л. Зелінського. Він народився 1808 р. у с. Чепелі (тепер — Бродівського р-ну Львівської обл.) Золочівської округи [37, с. 3], звідки родом відомий діяч галицько-руського відродження Яків Головацький. Село розкинулося за чверть милі від с. Пеняки серед тоді ще «величезних лісів пеняцьких, підгорецьких і колтівських», як про це повідомляє відомий «Географічний словник» [33, с. 794]. На жаль, ранні метричні книги як греко-католицької парохії с. Чепелі, так і римо-католицької с. Пеняки не збереглися, тому й невідома точна дата його народження. Був, мабуть, римо-католиком, оскільки у пізніших чепелівських метричних книгах греко-католицької парафії Зелінські відсутні. Зате метрична книга костелу с. Пеняки за 1816–1823 р. засвідчує Зелінських як мешканців поблизьких сіл Гути Пеняцької і Маркополя [18]. Зрештою, той же «Географічний словник» на кінець XIX ст. серед мешканців Чепелів фіксує лише трьох римо-католиків [33, с. 794]. У безіменному некролозі (Л. Харевич вважає, що його автором є Ян Лям) вказано, що навчався він у Львові та Кракові, «де довший час перебував і рано набрав замилювання до письменництва. Перебравшись до Львова, віддався історичним студіям і, переглядаючи бернардинський архів, розпочав геральдичні дослідження і на їх підставі опрацьовував для шляхетських родин у Галичині і за кордоном так необхідні в той час легітимації» [37, с. 3]. Збереглися й інші свідчення про його не таку вже й райдужну юність. Ось як згадував про нього у своїх досить тенденційних спогадах Людвік Гримала Яблоновський: «Навпроти готелю — був міст дерев'яний на Полтві; на ньому, під фігурою, завжди можна було бачити низького широкоплечого, неохайного хлопа, що стояв з пучком ганцвурстів на руці [вирізаних з паперу фігурок блазнів, персонажів німецького лялькового театру, які рухалися за допомогою шнурка. — Р. Дз.], перед кошем повним туалетного мила, вакси та інших менш невинних забавок, і з подиву гідною безсоромністю рекомендував перехожим свої товари» [35, с. 97-98]. «Серед величезних труднощів, які у той час ставали на перешкоді кожному такому підприємству, розпочав у 1836 р. видавництво першого в Галичині ілюстрованого часопису п. н. «Lwówianin». У 1945 р. Л. Зелінський придбав маєток Любичу Королівську й, осівши на селі, займався, крім господарства, лише геральдичними і генеалогічними

дослідженнями, завдяки яким залишилися після нього дуже багаті й цінні збірки документів і гарна бібліотека» [37, с. 3]. У 1855 р. у Любичі Королівській заснував фабрику фаянсу, яка проіснувала до 1911 р. 1868 р. продав маєток і повернувся до Львова. Помер 1873 р. Л. Зелінський досить прихильно ставився до українського відродження 1848 р. У книзі кореспонденції Головної Руської Ради від 26 листопада 1849 р. знаходимо короткий, але дуже промовистий запис: «Зельнській Людвігъ дѣдичъ зъ Любичѣ жертвуєть дерево зъ лѣсѡвъ своихъ на нову церкѡвъ и Дѡмъ Народный» [8, с. 206]. І. Франко згадував про нього як про видавця «Lwówianina», що друкував нечисленні етнографічні матеріали [29, с. 128], а також як про одного з «купки молодих, світлих і талановитих поляків» з оточення К. Слотвінського, управителя інституту Оссолінських. «До тої купки належали: А. Бельовський, Л. Семенський, К. Шайноха, Ж. Паулі, брати Юзеф і Лешек Борковські, В. Хлендовський, Зелінський і др., а з старших і поважних становищем людей зближався до них Тадей Василевський, віце-маршалок галицького сейму станового, приятель і протектор М. Шашкевича [...]» [28, с. 43-44].

Нашим завданням є встановити дипломатичну достовірність досліджуваної грамоти. Історик Ярослав Дашкевич наголошував, що «підозрілість чи фальшивість грамоти з вузько дипломатичного (юридичного) погляду не виключає правдивості хоча б частини поданих у ній відомостей» [12, с. 318], і сучасна дипломатика «намагається також аналізувати фальсифікований текст та наявні його інтерпретації таким чином, щоб викрити елементи історичної правди, якщо вони в такий чи інший спосіб відклалися в документі»* [12, с. 323].

Спочатку про сам стан сучасного дослідження документальних джерел Галицько-Волинських земель. Архівознавець і дослідник княжих грамот Олег Купчинський зазначив: «Сьогодні, на жаль, незважаючи на досить обширну реальну і гадану документальну спадщину, не маємо можливості скласти список документів, листів і різних актів канцелярії Данила Романовича. Ні один текст, на відміну від документів пізніших часів, не дійшов до наших днів

* Я. Дашкевич зазначав: «Підроблені грамоти «з давньоруських часів» протягом XIV–XVII ст. з'являлися на Західній Україні неодноразово. Королівська канцелярія не була досвідченою в археографії. Тому фальсифіковані грамоти нерідко діставали автентичне затвердження і перетворювалися в правові документи» [11, с. 18].

повністю. Неможливо, отже, реконструювати видовий і типологічний склад документальної спадщини, тим більше, встановити структуру їх формулярів. Збереглись переважно цитати із власне змісту (диспозиції) листів (передусім саме реконструкцій листів), зовсім немає текстів документів, які князівська канцелярія надсилали у римську курію до Ліона, в інші західні країни. Не знаємо, якою мовою користувалася на той час канцелярія, пишучи закордон свої листи, як датувала документи» [17, с. 81].

У нашому випадку досліджуваній документ* мав би висвітлювати зовнішньодержавний захід князя Данила і його двору і засвідчувати міждержавні контакти «Княжства Руского Галицького» з Римською курією.

На формування руського (давньоукраїнського) документа впливали документи тих країн, які безпосередньо межували чи контактували з руськими землями [16, с. 123]. Вочевидь, йдеться не тільки про будову формулярів пізнішого латиномовного документа канцелярії князів Лева Даниловича, Юрія Львовича і Юрія Болеслава Тройденевича, а й про будову документа канцелярії князя Данила Романовича, писаного давньоукраїнською мовою. Князівські канцелярії у той час могли мати навіть власні формулярники. У XIV ст. давньоукраїномовні документи використовували для внутрішнього вжитку в князівстві, латиномовні — для зовнішніх відносин з іншими країнами Середньої і Західної Європи [16, с. 123].

Зупинимось на коментарі, який вміщений відразу після тексту грамоти. І коментар, і сама грамота писані рукою Л. Зелінського. Інформацію про те, що документ цей виписав з Галицьких актів і метрик ксьондз Марцін Велінський, канонік латинського обряду при Львівській архикатедрі, а також відомості з наступного

* Використовуємо термінологію, яку пропонує О. Купчинський для розрізнення термінів «акт» і «документ». За нею, документом вважається писемний запис, який «створений за відповідною формою, стосовно своєї епохи і місця видачі, засвідчений та стверджує чи встановлює певний правовий стан або служить також для виконання тих чи інших чинів і уповноважень». Актом є «будь-який писемний запис, що вказує на приватну або урядову «державну» чинність. [...] Він не засвідчений печаткою чи іншими спеціальними знаками або підписами і його зміст сам по собі не має юридичного значення» [16, с. 5].

речення Л. Зелінський, можливо, почерпнув із власноручного рукопису Марціна Велінського першої половини XVIII ст.*

Зіставляючи досліджувану грамоту з пізнішими грамотами згаданих князів, можемо сказати, що, незважаючи на специфіку документа, він репрезентує зразок формуляра «вірчої» грамоти князівської канцелярії. Аналоги таких грамот, писаних давньоруською (давньоукраїнською) мовою, сьогодні невідомі. У нашому випадку маємо тричленний повний формуляр грамоти. Документ складається з трьох основних частин — *вступного протоколу*, *власне змісту* і *закінчення*, кожна з яких наповнена відповідною кількістю клаузул. Формуляр документа не розділений на абзаци.

Перша частина — *вступний протокол* — містить дві клаузули (формули). Перша — клаузула *інвокації* (*invocatio*) — заклик до «священного імені» (богослов'я): «*W Imia Otca i Syna i Duchy i wsich swiatych Ruskich Chrystyanskich — Ku wiecznoi pamiaty wsioho Myru Chrystyanskoho naszeji zemli i Kniazstwa Ruskoho Halycskoho*». Початок молитви: «*W Imia Otca i Syna i Duchy...*» характерний для латинського *invocatio*, у західноукраїнських грамотах вводиться, як вважав мовознавець Іларіон Свенціцький, лише в XIV ст. [23, с. 4].

* Л. Зелінський у своєму часописі «Lwowianin» за 1840 р. згадав про ксьондза М. Велінського як про автора нотаток до гербовника Каспера Несецького [40, с. 51], а також при описі Огройцової каплиці (каплиці Боїмів) біля латинського архикафедрального собору у Львові: «*Wypis z papierów księdza Marcina Wielińskiego kanonika r[itus] l[atini] r. 1730*» [36, с. 163]. Про те, що Марцін Ігнатій Велінський 20 січня 1694 р. представив публіці свій твір, згадував Естрайхер [32, с. 456]. Також М. Велінський, як професор Замоїської академії та «канонік і кустош львівський», у 1696 р. мав у своєму розпорядженні рукописний «*Kodeks Lwowski*» (кін. XVII ст.) єзуїтської провенієнції, що містить 27 інтермедій і діалогів, які ставили на сцені львівського єзуїтського колегіуму [31, с. 212]. У фонді Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника є копія портрета М. Велінського (кат. № 32366), яку виконав Феліціан Лобеський (ідентифікація Лариси Купчинської) [15, с. 465] за картиною, яка зберігалася над захристією латинського кафедрального собору у Львові [41, с. 69]. У Львові Wiliński згадується від 1715 р. як позаштатний (*nadliczbowy*) канонік позаштатної канонії ерекції Яна на Міхальцях і Оссалі Скарбка. Помер у 1739 р. [39].

Друга — клаузула *інтитуляції*: «— *Ja Danyło z bozi laski kniaź i pan Ruskoj zemli*» — подібна до нетипової клаузули дарчої грамоти князя Лева слугі Мелетію Туркевичу, датованої 1284 р.: «я у Бозі Лев князь і пан Рускої землі», в якій титул «пан Рускої землі», на думку М. Грушевського, свідчить про фабрикацію документа [16, с. 501]. У титулярі — адміністративний термін «пан», теж характерний для XIV ст. [23, с. 6]. Також невластиве для ділової мови князівських канцелярій XIII–XIV ст., на думку О. Купчинського, у клаузулі *датації* слово «*Pysalo sia*», оскільки на першому місці цієї клаузули традиційно вживали «сталося і писано» («*actum et datum*») [16, с. 502]. Отже, мало би бути: «Писан», «Писано».

Друга частина формуляра — *власне зміст* — складається з клаузул *диспозиції* і *прохання*. Клаузула *диспозиції* (наказ) найбільша: «*Prykazalyśmo naszym dumnym Bojarom Iwaszkowy z Hussowa Hussarowskomu, pulkownykomu sudywszczomu hrodu Łubłyna i Wojewodi Zwynohradzkomu i Niemcinowy Markołtowy dumnomu Bojarowy i Romanowy kniaziowy Starodubskomu szczooby pojchały do światoho papeža Innokataho IV. w Rymi i wsi dary — zoloty i chrest światy — try sorok soboli Jeho światobływosty złożyły w imia moje i mojej chrystyanskoj Ruskoj zemli, a prosyły, by Nam Kniaziowy Ruskomu Danyłowy, buw myłostywy i na korola Ruskocho Chrystyanskocho Myru ukoronowaty kazaw*» фактично включає у себе клаузулу *інскрипції* (позначення адресата): «*do światoho papeža Innokataho IV. w Rymi*». Клаузула *немиції* (прохання): «*A prosemu wsich chrystyanskich korolów i kniaziow, by Naszym dumnym Bojaróm w toi prośbi do światoho Papeža potahały, i kraiamy swoemu naszym dumnych Bojarów do Rymu prypustyły*». Відсутня клаузула *короборації* — вказівка про засвідчення документа печаткою. Також відсутня (?) клаузула *аренги* (преамбула) і *промульгації* — оголошення про здійснення волі експонента.

Третя частина — *закінчення (есхатокол)*, яка звичайно охоплює три клаузули: *нідниси (subscriptions)*, *датацію* та *аптекацію*, — теж неповна. У *датації (datum)* — вказівці на місце і час видачі документа, не зазначено дня, коли він був виданий: «*Pysalo sia w Hałyczu w lito od rodzestwa Chrysta Zbawytela wsich ludy, Tysecza, dwóchset, czterdesstoho, i szestoho*». Клаузула *нідниси* засвідчена лише одним підписом: «— *Danył Kniaź Ruskoj zemli. —*». Клаузула *аптекації* (коротка молитва на закінчення) теж відсутня.

Впадає у вічі лаконічний формуляр грамоти, для якого характерна значна кількість полонізмів: *Ku* замість *K* (*Ko*), *gród* (старопол. *gród*), *святоблиivosti* (пол. *świętobliwość*) — побожності, *укороновати* (пол. *ukoronować*) та ін. Це можна пояснити тим, що текст грамоти кілька разів (принаймні двічі) переписували особи, які слабо володіли давньоукраїнською мовою (М. Велінський (?), Л. Зелінський (?)).

Відомо, що деякі зі згаданих клаузул (аренги, промудльгації, короборації) не є обов'язковими, і в коротких формулярах грамот пропускаються.

Перш ніж вдатися до аналізу документа, розглянемо ще одну грамоту, нібито князя Лева Даниловича, датовану 1284 р. Цією грамотою князь дарує бояринові Ярославичу Юліяновичу Шептиці село Кальнофости й Онуфріївський монастир і підтверджує спадкові права на землі. Сьогодні її вважають фальсифікатом XVI ст. Текст документа давньоукраїнською мовою дійшов до нас у латинській транслітерації та вперше був надрукований у праці Михайла Гарасевича, а нещодавно його опублікував О. Купчинський. Подаємо текст грамоти, взятий з публікації О. Купчинського [16, с. 496-497]:

Wo imia otca i syna i ducha swiatoho amin.

Leon Danyłowicz z Bożey łaski welyki kniaź wsiey Ruskoj zemli ha-lycki, nowohradzky, trubowolski, czerwensky, peremyslski, zwinohradzki i wsiey Russyi gospodar. Wsim nam wirnym i myłym bojarom, pulkow-nykom, sudywszczym hradzkim i cilomu miru chrystyanskomu pozdrowlenie.

Oto pryszow do nas, nasz bojar i sudywszczy hradu peremyslskoho na imia Jarosławycz Julianowycz Septici, syn Juliana Pawłowycz Septicie, wnuk Pawła Melentynowycz Septicia, a prawnuke Melentyyna Septycia i uprocyw nas o wydanie takoi hramoty:

My Leon Danyłowicz wsiey Ruskoj zemli daiemo naszomu bojarowy i sudywszczymu hradu peremyslskoho sela nasze Kalniafosty i monastyr s[wiatoho] Onufreia w zemli a Kniastwie naszym Samborskim budu-szczym, a zemlu na selo Septice i selo Woszczanice należne do jeho otca, dida i pradida iemu i wsiey jeho potomnocy, tak zemlu na założenie sela Septyci, selo Kalnofosty i monastyr s[wiatoho] Onofreia w zemli Samborskiej na wieczne czasy wsiey jeho potomnocy daju I daruju.

A ktoby nasz welykokniazki hyst maw złomaty, budu mał z nym sud pered Bohom.

Pysalosis w lito od Rożdestwa Chrysta Boha tysieczna dwochset osimdesiatoho czetwertoho.

(L[ocus] S[igilli]).

Збіг в обох документах у структурі й лексиці (тут ми підкреслили елементи, аналогічні у двох документах) ніяк не може бути випадковим. Коли умовно прийняти обидва документи за оригінальні, то 38 років, які нібито мали розділяти постановня обох цих документів, для XIII ст. є надто великим проміжком, щоб твердити, що їхнім автором був писар-спадкоємець канцелярії Данила Романовича.

Для порівняння зупинимося на аналізі грамоти князя Лева, який здійснив О. Купчинський. Текст грамоти, оригінал якої не відомий, підтвердив король Казимир IV 27 грудня 1458 р. (тоді нібито був представлений оригінал документа на пергаменті, підписаний рукою князя Лева і скріплений вислою печаткою руської князівської канцелярії). Ця копія з підтвердженням 1458 р. мала би бути найдавнішою з відомих сьогодні грамот князя Лева. 12 квітня 1469 р. у Городку Казимир IV підтверджує права власності прохачів (вже без тексту грамоти князя Лева), а в XVI ст. обидва документи короля Казимира IV підтвердив король Сигізмунд II. Перший (з текстом грамоти Лева Даниловича) — 24 травня 1572 р. у Кракові, другий — 13 лютого 1552 р. у Пйотркові. Текст грамоти короля Казимира IV від 1469 р. з додатком тексту грамоти князя Лева у серпні-вересні 1552 р. вписано (облятовано) у книгу Перемишльського гродського суду [16, с. 491]. **Датація** документа, **(як і нашої досліджуваної грамоти)**, складається з одного елемента — року, поданого за новим літочисленням.

У 1894 р. І. Линниченко зауважив, що підтверджувальна грамота з 1458 р. не автентична [16, с. 492]. О. Купчинський також вважає, що «належність документа до XIII ст. і часу князювання Лева Даниловича не витримує критики. Він усього-на-всього є фальсифікатом XVI ст.», а «безпосередньою причиною появи документа була, правдоподібно, типова для XVI ст. боротьба за права власності на землі давнього роду Шептицьких перед владою (можливо, спровокованою навалюю колоністів) і створення пізніших підробок документів». Саме тоді з'явилася більшість опублікованих тепер фальсифікатів і для їхньої перевірки король розпорядився створити Ревізію документів Руського воеводства. «Створений фальсифікат XVI ст., очевидно, не переконував адміністративну

владу, і фальсифікатор, щоб надати новоствореному документові ваги, вдається до подвійного фальсифікування — документ, написаний від імені князя Лева Даниловича, вписується у надуманий тим же фальсифікатором королівський трансумпт (підтвердний документ) 1458 р. і видається як історична цілість середини XV ст...». Але, — припускає О. Купчинський, — неавтентичність князівського документа згодом була виявлена і, отже, у підтвердному варіанті під датою 1458 р. документ не був представлений перед місцевою владою, тому й з'явився у XVI ст. новий підтвердний документ для Шептицьких короля Казимира IV з датою 1469 р., але вже без тексту самої грамоти князя Лева. Оскільки у ньому лише згадано грамоту Лева Даниловича, тому його і підтвердив 1552 р. Сигізмунд II і в тому варіанті він був вписаний до Коронної метрики. «Згодом, що напевно пов'язане з позитивним полагодженням справи прохачів, той же король підтверджує у 1572 р. і грамоту з датою 1458 р.» [16, с. 493-494].

Не будемо вказувати всі елементи тексту грамоти, які свідчать про її неавтентичність, зупинимося лише на тих, що **пов'язані з контекстом досліджуваної грамоти**. У грамоті Лева Даниловича, крім надуманого і безпідставного формулювання клаузули *інтитуляції* («великий князь»), порушеної структури документа з початковим множинним займенником «ми», невідповідністю «між загальним оформленням грамоти, її структурою і змістом», відсутністю клаузули кораборації і позначкою «L[ocus] S[igilli]», як вказує О. Купчинський, «непереконливим є зміст клаузули *інскрипції*». Грамоту адресовано «pułkownykom, sudywszczym hradzkiim». «Яких “полковників” мав на увазі фальсифікатор, — невідомо. І. Линниченко зауважує, що згадка про них прямо доказує («б'є ярко в очі») неавтентичність грамоти. Невідомо, що означають такі слова, як «судивші градські» чи «судівничі, судді гродські» [?], з допомогою яких фальсифікатор переносить судово-адміністративну систему виконання для досліджуваних територій з XV–XVIII на XIII ст. Чужим для офіційних документів XIII ст. є тип *привітальної формули* “miru chrystyańskomu pozdrowlenie”» [16, с. 494].

І в **досліджуваній грамоті** князь Данило наказує: «...*pułkownikowu sudywszczomu hrodu Łubłyna*...»! Вона має нехарактерний для князівського діловодства XIII ст. спосіб вживання «pluralis maiestatis» (множинної величності): «*Prykazalyśmo naszym[...]*» з

нетиповою для того часу формою перфекта «приказалисьмо» замість «приказали єсьми». Вживання «pluralis maiestatis» у ще одній грамоті князя Лева з умовною датою не пізніше ніж 16 березня 1301 р., або 31 травня 1323 р., як гадає О. Купчинський, може бути свідченням «прямого впливу західного діловодства на канцелярію Лева Даниловича (якщо це не результат пізнішого підправлення тексту якимсь копіїстом, який володів латинським формуляром)». А чи не є документ, який ми досліджуємо, також «результатом підправлення» чи перекладу діловою мовою XVI ст.? Тобто ми «маємо справу не зі спеціальним фальсифікуванням мови, а з її модифікаціями, викликаними новою епохою» [16, с. 700].

Окрім питання автентичності досліджуваної грамоти, спробуємо дізнатися також, чи присутні у ній елементи правди.

Як слушно зауважив історик Іван Паславський, геополітична ситуація в Європі у 1240-х роках кардинально різнилася від тієї, що існувала на зламі XII–XIII століть, коли діяв батько князя Данила Роман Мстиславич. Практично втратив своє значення візантійський фактор, а тривале протистояння Священної Римської імперії та папства наближалось до завершення. Тоді на території колишньої Візантійської імперії, після погрому Константинополя хрестоносцями у 1204 р., вже існували три держави: т. зв. Латинська імперія Болдуїна II де Куртене, Епірський деспотат Михайла II з династії Анжу і Нікейська держава, яка набирала сили, Йоана III Дуки Вацетаса (Ватаца). Остання була основною спадкоємицею колишньої імперії і в ній перебував Константинопольський православний патріарх. Але жодна з цих держав не була суб'єктом у європейській політиці. «Цими потужними гравцями в європейській політиці зазначеного часу були й далі Римська курія і Священна Римська імперія» [19, с. 29-30].

Візантійська імперія почала слабнути ще за династії Ангелів, чим відразу скористалися православні держави Сербія і Болгарія. Вони склали імператорові Священної Римської імперії ленну присягу й уклали з ним союз, спрямований проти Візантії. Православні Болгарія і Сербія, обрядово і канонічно пов'язані з Константинопольським патріархатом, задля відродження своїх держав, відкрито пішли на союз із Римом. Першим це зробив болгарський правитель Калоян, вирішивши коронуватися на царя. Право коронувати у християнському світі мали лише Рим і Константинополь.

З Константинополем Болгарія була у стані війни, тому Калоян звернувся до Рима. У грудні 1204 р. одержав королівську (царську) корону. 1217 р. прийняв корону сербський володар Стефан [19, с. 10-11]. Не був чимось новим королівський титул і для галицьких земель. Першими королями на галицьких землях були представники русинізованої династії Арпадів. Уперше титули королів Галичини (і Русі) згадуються у 1189 і 1206 рр. Їх мали королі Угорщини Бела III (rex Galiciae) й Андрій II (Galiciae Lodomeriae rex), який був опікуном малолітніх Данила й Василька Романовичів. 1214 р. у Галичі королем проголошено Кальмана (Коломана), сина короля Андрія II. Кальман правив у 1214–1221 рр. Потім знову правив Андрій II (у 1227–1230, 1232–1233 рр.) [13, с. 722].

У нашому документі рік чітко проставлений — це 1246 р. від народження Христа. День і місяць написання грамоти не зазначені. Цей рік характерний для Галичини багатьма знаковими подіями, на яких ми нижче коротко зупинимося.

Влітку 1245 р. відбулася знаменита битва під Ярославом, у якій Данило і його син Лев остаточно розгромили угорське військо претендента на галицький стіл князя Ростислава. Завершилася сорокарічна боротьба Романовичів з бунтівливим боярством. Об'єднана Галицько-Волинська держава досягла піку своєї військової могутності, чим викликала занепокоєння у ставці хана Батия (Бату). Як повідомляє Галицько-Волинський літопис, незабаром після Ярославської битви Батий звелів своєму наміснику Мауці (Мувалу) послати Данилові людей з вимогою: «Дай Галич!». «Той [Данило] зажурився, що не встиг зміцнити свою землю фортецями, і подумав з братом своїм [Васильком], і поїхав до Батия, говорячи: «Не дам півотчини своєї, але поїду до Батия сам» [14, с. 147]. Вочевидь, Мауці був посланий до Данила, щоб змусити його віддати ставку Бату [21, с. 450].

Того ж року папський посол Джованні да Плано Карпіні очолював дипломатичну місію, яку вислав до татар папа Іннокентій IV. Метою місії було схилити татар до прийняття християнства. У Ленчиці посол бачився з Васильком Романовичем, який перебував тоді у Конрада Мазовецького; «потім на запрошення Василька гостили у нього десь в перших днях 1246 р. і при тім намовляли самого Василька й руських єпископів до унії, читаючи їм якусь папську

булю про злуку церков». Василько ж відповів їм, що без Данила не може вирішувати цієї справи [10, с. 68].

Навесні 1246 р., найімовірніше у березні, Данило повернувся від Бату, визнавши свою залежність від нього*. Дорогою додому, десь над Доном, Данило зустрівся з Карпіні. Приниження в Орді мало і свою позитивну сторону. Данило одержав змогу використувати силу татар у боротьбі з іншими ворогами [19, с. 33].

Як припускав Михайло Грушевський, Данило міг повернутися від Бату вже в кінці березня 1246 р. 3 травня 1246 р. папа вислав з Ліона до Данила три послання. Три послання в один день, адресовані «найяснішому королеві Руси» Данилові (так титулував його папа ще перед коронацією), свідчать про виняткову важливість цієї кореспонденції для Іннокентія IV. В одній із цих грамот папа заявив, що ми «охоче відгукнулися на твої прохання і доброзичливо вислухали твої просьби, покладаючись на милість Бога. Схилені твоїми благаннями, ми приймаємо тебе і згадане Королівство під заступництво святого Петра і наше, [що] й підтверджуємо сьогоднішнім листом» («*Tuis itaque supplicationibus inclinati, personam tuam et Regnum pr[a]edictum sub beati Petri et nostra suscipimus, et pr[a]esentis scripti patrocinio communitus*») [16, с. 763-764]. Про «прохання» Данила до папи згадано у двох інших грамотах від 3 травня 1246 р. [16, с. 764, 765], двох грамотах від 27 серпня 1247 р. [16, с. 764, 767], грамоті від 7 вересня 1247 р. [16, с. 769], грамоті від 12 вересня 1247 р. [16, с. 770], грамоті від 27 вересня 1247 р. [16, с. 772].

Ініціативу Данила Романовича у здобутті королівської корони підтверджує досить пізнє джерело — «Хроніка (Літопис)...» Мацея Стрийковського: «І щоб здобути собі ще більшу впливовість, могутність, славу та повагу, задумав [князь Данило] відновити Руське королівство — не лише з галицьким і володимирським титулом, яким обмежувався угрин Коломан. Прагнучи бути королем або царем усієї Руси (як сьогодні титулується московський князь), він

* Ще раніше, повертаючись з Європи, Бату зупинився в Поволжі й оголосив країну «орусів» (Русь) приєднаною до свого улусу, що займав, як він вважав, величезну територію від Іртиша до Карпат. Своєю чергою улус Бату входив до складу величезної імперії верховного хана Гуюка, владу якого Батий визнавав на словах. Також залежність галицьких і волинських земель від Батия була частковою — данини татарам вони не платили [14, с. 143, 147].

1240 року відправив послів на консиліум до Люгдуна, як пишуть Длугош і Меховіта (кн. 3, розд. 62, с. 142) і Кромер (кн. 9), прохаючи папу римського Інокентія IV, щоб коронував його на Руське королівство, обіцяючи назавжди прийняти з усіма своїми землями римську віру, відступивши від грецької, і бути покірним римському престолові, до того обіцяв постійну оборону проти татар, які в той час були пострахом для всіх християнських князів і земель. Тому папа, вважаючи це корисним і важливим, послав у тій справі Опіза, абата з Мезана, і маденського єпископа, легатів апостольської столиці, котрі, приїхавши до Києва 1246 року, з великою пишністю і належними церемоніями помазали, піднесли і коронували Данила на Руське королівство, в чому відраджували їх польські єпископи, особливо краківський — Прадонта, вказуючи на Данилову непостійність і хитрість, що згодом і сталося. Отримавши корону, звався королем усієї Русі, але по-старому перебував у грецькій вірі (занехавши римську) і, замість боронити християн від татар, сам посилав їх до Польщі зі своїми воєводами та литвою, з небожем Шварном і литовським королем Мендогом. Почувши про це, папа Інокентій IV 1253 року послав до нього вдруге згаданого Опіза з Мезана, легата апостольської столиці, який, узявши зі собою краківського єпископа Прадонту та інших польських єпископів, знову коронували того ж Данила в Дорогичині на Руське королівство і прийняли від нього присягу, що, покинувши грецький обряд, як він сам, так і весь руський народ вірно й щиро наслідуватимуть Римську Церкву. Про що — Длугош і Меховіта (розд. 53, с. 161). Є також особливі листи того Данила, руського короля, предка князів Острозьких, до папи Інокентія, докладно описані в Длугоша у хроніці; також ті, що їх до Данила писав папа красивими словами, закликаючи того, аби був стійкий у своєму християнському покликанні та королівському стані» [27, с. 368].

Відомий історик Антін Петрушевич писав, що Данило був першим правлячим князем Русі, який 1245 р. виявив римському «Первопрестольнику Церкви» бажання з'єднати руську церкву з латинською з тою умовою, щоб під її знаменами йти проти моголів* [20, с. 40].

* Петрушевич зауважив, що сліди подібного з'єднання Русі з римською церквою в особі руського князя, змушеного до цього обставинами без жодної співучасті духовенства й народу, трапляються в руській історії вже в XI ст. У 1073 р. великого князя Ізяслава Ярославича вигнали з

Та повернімося до тексту досліджуваної грамоти. Ми не можемо ані підтвердити, ані заперечити факт конкретного дарунка князя Данила папі — *«zoloty chrest swiaty — try sorok soboli»*. Інформації про це у збережених джерелах немає.

Датування грамоти *«w lito od rodzestwa Chrysta Zbawytela»* цілком зрозуміле як для документа міждержавних контактів князівства з державами Західної Європи.

Експонентом у документі є князь Данило Романович. Основний адресат — папа Іннокентій IV.

Про **Івашка з Гусова**, згаданого у грамоті, джерела мовчать. Але не виключено, що така особа, про яку, очевидно, також згадував Велінський, існувала. Можливо теж, що в первинному тексті грамоти (як і в коментарі М. Велінського) згадувався лише *«Івашко з Гусова»* без відтопонімічного прикметникового утворення *«Гуссаровський»*, яке може бути вставкою Зелінського. Але ще М. Грушевський, покликуючись на Іпатіївський літопис, звернув увагу на те, що «в Галичині ж знаходимо ми бояр з прізвищами місцевими, як Семен Коднинський, Борис Межибожський, може й Климята з Голих гір» [10, с. 308]. У сучасному українському мовознавстві годі шукати відповіді, як здійснювали найменування осіб у XIII і XIV ст. Здрібнілі *антропоніми* на **-ко** відомі з грамот і літописів навіть для князів: Василько, Володарко, Володимирко, Олелько (від Олександр) у XII–XIII ст. [23, с. 14].

Івашко з Гусова дійсно міг володіти гербом Сас, як про це у коментарі до грамоти подав Л. Зелінський. Герб був дуже поширеним, і ним володіла більшість русько-української шляхти. Перші носії цього герба відомі на Русі з XIII ст. і були, найімовірніше, саксонського походження, переселеними спочатку угорськими королями на терени Семигороду (Трансільванії), а згодом, після

Києва його брати Святослав і Всеволод. Ізяслав утік з великими скарбами до Польщі, але польський князь Болеслав, пограбувавши Ізяслава, «указаль ему путь отъ себе». Вигнанець звернувся тоді до німецького імператора Генріха IV, але той, підкуплений Святославом, лише поспічував Ізяславу. Тоді він удався за захистом до другого владика Заходу папи Григорія VII, відправивши до нього сина Ярополка. Ярополк натомість просив папу затвердити його самого на київському столі владою св. Петра, запевняючи, що має на це батькову (Ізяслава) згоду [20, с. 112-114]. Папа коронував Ярополка у Римі.

витіснення Тевтонським орденом, осаджені руськими князями на території Русі.

У селі Гусові, з якого походив відомий український поет періоду пізнього Ренесансу Микола Гусовський, автор величної поеми «Пісня про Зубра», і яке розташоване на території колишнього Перемишльського князівства, збереглося городище з давньоруських часів [6, с. 92]. Теперішній Гусів належить до гміни Маркова Ланьцутського повіту Підкарпатського воєводства у Польщі. Це село як німецька колонія Nuscau (Hussav, Hussau) відоме від 1381 р.

Твердження у коментарі Зелінського до грамоти про те, що під час здобуття Любліна Івашко «дався взнаки полякам і татарам», виглядає анахронізмом, але чи так було у записі Велінського, чи тут уже «творчість» Зелінського, — важко сказати. Повідомлення про те, як Івашко «дався взнаки полякам» під час облоги Любліна, вважаємо дуже цікавим, хоча й воно не згадане в інших джерелах*.

* За Галицько-Волинським літописом: «А Данило й Василько почали війну з лядським князем Болеславом [1243 р. або 1244 р.]. Вони ввійшли в Лядську Землю чотирма дорогами: сам Данило воював коло Любліна, Василько над Изволою й Ладодою, коло Білої, двірський Андрій над Сяном, а Вишата воював Підгір'я. Вони взяли добичу й вернулися. Але потому вирушили знову й повоювали Люблинську Землю аж до ріки Висли й Сяну. Вони приїхали під Завихвост. Князь Василько стрілив через ріку, але не могли переправитися через ріку, бо вона (сильно) наводнилася, отже вернулися, забравши багато добичі. За короткий час приїхали ляхи й воювали коло Андрієва. Як це почув князь Данило з братом Васильком, зібрали свою силу, веліли приладити пращі й інші прилади до облоги города: й рушили походом на город Люблин: за день поспіли з Холма до города (Любліна) із усім військом і пращами. Як пращі кидали (каміння), а стріли летіли (густо) як дощ на їх город, ляхи побачили, що битва з руссю стає чимраз тяжча, й почали просити пощади. Данило й Василько пощадили їх, але під умовою, що не будуть помагати своєму князеві; вони ж обіцяли це. Отже, Данило з братом вернулися, повоювавши цю землю» [7, с. 25-26]. Як зазначив Даріуш Домбровський, повідомлення це рішуче відрізняється від переказу Длугоша, а в деяких місцях діаметрально протилежне. В наступі на Люблін брали участь як Данило, так і його брат Василько. Галицько-Волинський літопис засвідчує, що перелякані перевагою русинів, оборонці Любліна попросили Романовичів припинити наступ на місто. Руські князі погодилися після запевнення міщан, що ті не будуть

Вочевидь, не міг Івашко тоді ж, при облозі Любліна, «датися взнаки» татарам. Інформація про те, що Івашко «двічі посольство відправляв до Риму і стільки ж разів до Болеслава Встидливого — знову до Риму 1246 р., де в Іннокентія IV папи, оповівши про могутність і славу Данила Князя Руського, тому ж королівську корону привіз» також не простежується за іншими джерелами і її, найвірогідніше, Зелінський теж почерпнув від Велінського.

У грамоті Івашко серед послів згаданий першим. Очевидно, що він міг очолювати посольство. Елементи «титулатури» Івашка, як вже було зазначено, трапляються і в неавтентичній грамоті князя Лева з датою 1284 р.: йому було наказано як *pulkownykowy sudywszczomu hrodu Łublyna i Wojewodi Zwynohradzkomu*. Л. Зелінський у листі до Адольфа Гусаревського (*див. додаток*) пояснює: «*Sudywszczy Hradu Łublyna — oznacza „Sędzia grodzki Lubelski”*», що викликає деякі сумніви, позаяк «судивший» — це дієприкметник, перед яким стоїть іменник «*pulkownyk*». Слово «полковник» у значенні «ватажок», «полководець» трапляється лише з XVII ст., хоча І. Срезневський подає похідні «Пълководный = полководный —

підтримувати Болеслава Встидливого, після чого повернулися додому, дорогою пустошачи околиці. На думку Д. Домбровського, у цьому епізоді не прослідковується жодного зв'язку між описом у «*Annaliu*» Длугоша й описом Галицько-Волинського літопису, а свою розповідь Длугош спирає на переказі небереженого «*Rocznika świętokrzyskiego*», який звучить так: «*Anno Domini millesimo CCXL quarto Rutheni per diversos insultus Lublin et totum territorium devastant et succedunt et castrum per se edificare ceperunt et turrim muratam fecerunt*» («Року Божого 1244 русини різними штурмами Люблін і всю територію спустошили і домоглися успіху і замок самі почали будувати і вежу муровану зробили» [34, s. 153]. Один з останніх королів-П'ястів Владислав Локетек висловив згоду на передання Русі Люблінської землі в обмін за допомогу в його стараннях за краківський трон. Порозуміння зміцнив шлюб сестри Локетка Евфемії з сином князя Лева Даниловича — Юрієм [38, s. 17]. Люблін було втрачено вже після смерті князя Лева (бл. 1228 – бл. 1302) у 1302 р., тобто русини володіли Люблінською землею, за словами М. Стрийковського, 57 років [26, с. 57]. Однак відомо про похід князя Юрія Львовича на Люблін у 1288 р. і приєднання до Галицького князівства Люблінської землі бл. 1292 р. З княжого періоду у Любліні збереглася кругла кам'яна вежа. Автохтонне українське населення тепер майже повністю полонізоване.

предводящій: пълководны князь — воевода (?)» за ярликом Менгу Теміра від 1267 р. [26, с. 1747]. Місце це не зовсім ясне, можливо, у Любліні він міг бути вищим княжим судовим урядовцем без самостійної судової компетенції, якою був наділений лише князь, або ж як «полковник судивщій», тобто княжий посажник, був наділений правом самостійно судити від імені князя. Ще один титул «*воевода Звиноградський*», тобто Звенигородський, міг зберегти після зруйнування колишнього центру Звенигородського князівства — міста Звенигорода. Князь Лев Данилович як «*kniaź... zwinohradzki*» згаданий теж у грамоті 1284 р. Тепер вважається, що Звенигородське князівство князь Володимирко Володаревич у середині XII ст. ліквідував і приєднав до Галицького князівства, хоча М. Стрийковський писав, що Лев Данилович, убивши Войшелка, «широко й вельможно панував сам у Руських князівствах: Підляському, Волинському, Київському, **Звенигородському**, Підгірському (де й Львів, місто славне з двома замками, заснував від свого імені) і Галицькому, після смерти свого дядька Василька, Данилового брата, зі своїм братом Романом» [27, с. 384].

Німчин Марколт згаданий в Галицько-Волинському літописі (Іпатському списку) під 1267 р. у Володимирі на Волині. За повідомленням Літопису, саме Марколт запросив до себе на обід князів Василька Романовича, Лева Даниловича та Войшелка Міндовговича, і після обіду князь Лев убив Войшелка [22]. «Поселився Войселк зі своєю литвою в монастирі св. Михайла Великого. Наступного дня, відразу після обмови, всіх тих князів запросив на обід руський пан Марколт Немчин, який був верховним урядником і дорадником у померлого руського короля Данила. Там же були всі веселі, і з добрим наміром, підпивши, галицький князь Василько (як свідчить літописець) поїхав до своєї оселі, також Войселко, великий литовський князь, до монастиря св. Михайла, своєї оселі, поїхав з литвою безпечно. А потім володимирський князь Лев Данилович приїхав до нього п'яний у монастир і викликав його зі світлиці або спальні, промовляючи товариським звичаєм: «Напиймося ще, куме!» (бо в той час у Марколта Немчина покумилися, начебто для більшої, а насправді зрадливої приязні). І як тільки безпечно вийшов до нього п'яний Войселк зі світлиці, не сподіваючись зради, відразу Лев почав закидати йому в очі про жорстокості його батька Мендога, які той чинив над руськими

землями, також те, що і він лакомо й несправедливо захопив його кілька батьківських замків. А потому з великою запальністю, наказавши своїм слугам оточити його, сам шаблею розтяв йому голову, аж мозок бризнув на стіну й на слуг. Так убитого залишили в монастирі, а інших литовських панів в оселях спіймали, майно розібрали, розшарпали, власних Войселкових придворних, які не сподівалися такої чести, теж п'яних порубали, а інших посадили у Володимирському замку» [27, с. 383-384]. За польськомовним текстом М. Стрийковського, Марколт «... był **zwierchnim sprawcą i radą** u Daniła zmarłego króla Ruskiego»*. У XVII ст. Феодосій Софонович, який користувався працею М. Стрийковського, у своїй «Хроніці...» також називав Марколта **справцею** померлого короля Данила [25, с. 159]. Постать Марколта привернула увагу істориків Я. Ісаєвича і Л. Войтовича, які припустили, що той міг бути війтом німецької колонії у Володимирі, а також О. Барана [30, с. 90-91].

У досліджуваній грамоті, зміст котрої досить лаконічний, князівських послів чотири рази названо *думними*. Прикметник *думний* у значенні *мудрий* вживається в Іпатіївському літописі, наприклад — «Бысть Левъ князь думень, и хороборъ, и крѣпокъ на рати» (1291 р.) [24, с. 374]. Невідомо, чи тільки в такому значенні прикметник «думний» вживався у XIII ст.? У цій грамоті *думні бояри*, очевидно, можуть виступати представниками *боярської думи* чи *ради* при князеві, роль якої на галицьких землях була значною. Тоді до боярської думи, крім земського боярства — представників бояр-власників спадкових земельних володінь як нащадків старої родоплемінної знаті (які відігравали основну роль у дружині князя), входили і княжі дружинники — бояри, які за службу одержували землю від князя. З тим, що вже за князя Данила практикувалася роздача земель за службу боярам, погоджувалися історик М. Костомаров, І. Беляєв, М. Владимирський-Буданов, Д. Іловайський, хоча сам М. Грушевський у цьому сумнівався [10, с. 308-309]. Очевидно, землі служилим боярам князь роздавав за рахунок конфіскації земель бояр-бунтівників. Дуже ймовірно, що таку тактику застосовував уже Роман Мстиславич, закріпившись у Галичі. «Що становище своє уважав він певним і в своїй державі і на зверх, показує розпочата ним суворая боротьба з боярством [...]» [10, с. 7].

* Цит. за: [30, с. 90].

Роман, князь Стародубський. Історія Стародубського удільного князівства, яке у XII–XIII ст. входило до складу Чернігівського князівства й належало представникам династії Ольговичів, як і історія татарського завоювання Чернігівського князівства, за браком джерел, сьогодні — майже суцільна біла пляма і потребує наповнених досліджень. Князь Роман Стародубський, саме як «Стародубський», у жодних тогочасних і пізніших письмових джерелах не фігурує. Але, знову ж таки, це зовсім не означає, що такої особи не було. Цілком не виключено, що йдеться тут про майбутнього чернігівського князя Романа Михайловича Старого (сина страченого татарами чернігівського князя Михайла Всеволодовича (1179–1246)*. Роман Михайлович князував у Брянську в 1246–1263 рр. (куди був перенесений княжий стіл після зруйнування Чернігова) [5, с. 212] і займав чернігівський стіл у 1263–1288 рр. [5, с. 208]. У «Любецькому пом'янику» він згаданий під 30-ю позицією [3]. Під 40-ю позицією пом'яник згадує ще одного князя Романа і, як припускає Л. Войтович, він міг бути внуком Святослава Всеволодовича і сином Гліба Святославича (?–1216/1219), який правив у Стародубі у 1202–1204 рр. і Чернігові у 1215–1216/1219 рр. [3]. Найвірогідніше, і ми схилиємося до цієї думки, що йдеться саме про Романа Михайловича Старого, князя Чернігова і Брянська. Мабуть, саме про цього князя згадує і Карпіні**. Відомо, що його матір'ю була донька князя Романа Мстиславича княгиня Олена Романівна, тобто рідна сестра князя Данила. Донька ж Романа Михайловича, Ольга, стала дружиною волинського (володимирського) князя Володимира Васильковича (сина князя Василька Романовича). У 1275 р. князь Роман Михайлович разом з сином Олегом змушений був брати участь у підтриманому татарами поході князя Лева Даниловича на Литву [4, с. 129]. М. Грушевський, за Галицько-

* Тут важливо зазначити, що 1245 р. Михайло Всеволодович, претендент на Галич у 1235 р., який двічі у 1238–1245 рр. сидів у Києві, послав свого ставленика, київського митрополита, до папи Іннокентія IV. Митрополит також брав участь у I Ліонському соборі (1245), де виступив з повідомленням про татарську загрозу для християнської Європи і просив допомоги проти татар [19, с. 38]. Цей вчинок князеві, вочевидь, «пригадали» в Орді.

** «Et in exitu Comanie invenimus ducem Romanum qui intrabat ad Tartaros et societatem ipsius» (І на виході з Команії ми натрапили на князя Романа, який прибув до татар, і саме товариство). Цит. за: [9, с. 117-118].

Волинським літописом, характеризує князя Романа «як воевничого рицаря, звісного своїми воєнними здібностями, й дбалого князя» [10, с. 178], а також як такого, що «мав чимале поважанне і значінне між князями» [10, с. 179].

Документи аналогічного змісту, як окреслена грамота, у руській дипломатиці XIII ст. невідомі, хоча й збереглися згадки про грамоти князя Данила у документах Юрія Тройденовича, адресованих магістрам Тевтонського Ордену [16, с. 178, 185]. Як для підробленого документа XVI ст., досліджувана грамота дуже дивна за змістом. Як правило, фальшувалися грамоти, в яких йшлося про якісь земельні надання. Згодом ці документи й акти згадувалися у *вступних протоколах* підтвердних документів (т. зв. трансумптах), писаних від імені королів у їхніх канцеляріях. Коли ж наш документ не автентичний, то фальсифікатор повинен був використовувати формуляри двох чи більше грамот, писаних від імені князя Лева Даниловича, та інші джерела, зокрема зі згадкою про Марколта. А чи не мала досліджувана грамота конкретного завдання: юридично підтвердити права на володіння Гусовим Гусаревськими? Про досліджуваний документ знаємо лише за списком (автографом) Л. Зелінського з паперів Т. Яблоновської. Де зберігалися чи зберігаються «акти і метрики Галицькі», у яких містився текст грамоти, писаний, вочевидь, давньоукраїнською мовою, — невідомо. Також невідоме нам місце збереження списку М. Велінського.

Попередні висновки. Оскільки досліджувана грамота не збереглася в оригіналі, то зовнішня критика документа відпадає. Скорочена структура формуляра документа не відповідає розгорнутому формуляру грамот XVI–XVII ст. і повинна свідчити про її справжність. Але, за структурою, як і за лексикою, вона має безпосередній зв'язок з грамотою, яку тепер прийнято вважати неавтентичною (фальсифікат XVI ст.?) грамотою князя Лева Даниловича від 1284 р.

Додаток

Листи Людвіка Зелінського до Адольфа Гусаревського

1

Jaśnie Wielmożny Panie!

Pracę mozolną i od rozmaitych utrudniających okoliczności zawisłą, stowsownie danemu przyrzeczeniu, ledwie po całomiesięcznem gorliwym staraniu dziś ukończoną u stóp JwP Dobr[odzieja] składam. Jest to Historia znakomitęj i w Kraju zasłużonęj rodziny Sas Hussarzewskich, która widocznie swe piękne

Imię wzięła od Iwaszka, a ten zaś od wsi tegoż Imienia po dziś dzień Istniejącej. Bratem rodzonym Iwaszka był Bazyli, Rodzic znakomitego domu Buczackich Abdanczyków, których Historia wraz z Genealogią osobno drukowana będzie. Historia słynnego Hussarzewskich domu, oparta na dowodach, których kopije urzędowe załączam, niemało pracy w układzie swém kosztowała, bowiem ponad załane Sumaryjusze i według tychże wyjęte kopie, były tu i owdzie w rodowodzie przerwane, musiałem więc dobrze się rozpatrzeć, a potem zażądawszy niektórych szczegółów z akt, jedną iuż niby nieprzerwaną całość Genealogiczną utworzoną, Historycznemi Faktami popartą Dokumentami objaśnioną, na czysto przepisać i posłać tak do Lipska jako też JwP Dobr Dobr[odzieju] byłem w stanie. Jednakże mimo gorliwej pracy i poszukiwań, byłem zmuszony niewypelnione miejsca zapelnić osobami, o których nie wiem dokładnie, czy byli synami, braćmi lub z innej linii pochodzącymi krewnymi. A najpierw nie było w mej możności odszukać kogo miał za żonę Onufry syn Bazylego i Jadwigi de Kotary, czyli Jan, Żegota i Adam byli Istotnemi synami Janusza a braćmi Daniela, czy też może byli synami Piotra?? Żadnego śladu a tem bardziej wzmianki iakiej w aktach nie znajduję. Że żyli tegoż samego czasu co i Daniel dowodzi Dokument po[d] Literę F. Za którym Mokronowskim była Kunegunda, oraz którego Mokronowskiego córkę miał Tomasz, to mi zupełnie niewiadome, mimo że szukałem w aktach o Mokronowskich, gdzie tyle tylko dowiaduję się co w genealogi[i] położyłem. Z resztą kto to był taki co Stefanowi Batoremu Dokument pod Literą F podał przywilei Księcia Leona i przez Króla Kasimierza Jagiellończyka potwierdzony — do potwierdzenia, na dobra Hussowę i Czapłę, równie na żaden sposób wysledzić nie byłem w stanie. Zdaje mi się jednak, że nie kto inny jak Mikołaj albo Ludwik bo oni istnieli za Stefana Batorego i pewnie w posiadaniu mieli Hussowę i Czapłę. Był bym to wynalazł w aktach Tabularnych Krajowych ależ na to trzeba było łożyć przeszło 30 fnę. więc zaniechałem. Doprowadziwszy do Mikołaja i Ludwika po rok 1578. Kilka tygodni poświęciłem jeszcze dalszemu badaniu lecz nic zgoła wyszukać niebyłem w stanie, dla tego powiadam: że w napadach i wojnach Kozackich, spotkał zapewne tę rodzinę los zwykły i wielu innym wspólny co na Rusi Podolskiej dobra mieli, postradawszy takowe od ognia i miecza. Łączę więc Łukasza z Mikołajem, mówiąc że z potomstwa tegoż Mikołaja był Łukasz i t. d. Zdaje się mnie że tak będzie najprzyzwoiciej. Mógłbym być o tej rodzinie dużo jeszcze mówić, jak się zwykle mówi w podobnych przedmiotach, lecz skromność niedozwalała. Krótko zebrane znakomitsze czyny i ni~~by~~ obojętnie spisane, nie zrobią na umysłach żadnego wrażenia — Każdy to będzie widzieć że się pisało bezstronnie. Nieużywałem do tego przedmiotu, ani stylu kwiecistego, ani innych ozdób, bo mi to zawsze jest w pamięci że: Piękne czyny same się chwala.

Kazałem więc odpisać w dwa Exeplarze, jeden posłałem dnia disiejszego do Lipska, załączwszy Dokumenta in oryginie pod stęplem i pieczęcią, gdyż do umieszczenia w Herbarzu, początkowy wywód Rodziny w Herbarzach dawnych nieznaney, żadnemi dowodami urzędowemi nie stwierdzony, tylko tak posłanej nieuchodzi, i skutku pożądanego nieodniesie zgoła jako proste cytaty z akt nie mają miejsca, i żadnego znaczenia. Wszakże wiele jest takich rodzin, którzy by pieniędzmi, drogo, i bardzo drogo opłacili umieszczenie fałszywych rodowodów, ponaciąganych, do pewnych wydarzeń i. t. d. do dzieła mającego li tylko samą prawdę na celu. Zacytowanie autorów, będzie przyjęte i ważne o tyle tylko o ile może mieć prawdziwy związek z nadesłanemi Dokumentami. Ta jest zasada wydawcy Herbarza, godna pochwały i wdzięczności Ziomków.

Działam więc stosownie do nadesłanych mi przepisów, i żadną monetą się nie dam okupić, ani też moich zasad względem tak ważnego przedsięwzięcia nieodmienię. Wypadało z porządku rzeczy, że Dokumenta pod stęplami i pieczęciami rządowemi do Lipska odesłałem, załączwszy Exeplarż Historji domu, ktorego dosłowną Kopię u stóp JwP Dobr. składam. Tak jak jest napisana i dokumentami posłanemi stwierdzona tak też będzie wydrukowana. Wystrzegalem się wszelkich niepotrzebnych słów, owych napuszczonych i naciąganych pochwał, mając nadzieje że JwP Dobr. jako swiatły mąż sam to łaskawie pochwał. Co do kosztów a te jak zwykle przy takiej pracy ne trudno, ale ja ograniczyłem się tylko na najpotrzebniejszych dokumentach, i te nawet w skróceniu ułożyłem, ażeby od arkuszów obszerniej pisanych stęplów i tax niepoliczono. Działając tu w Kraju po największej części sam swoją osobą, oszczędziłem czasu i pieniędzy które w podobnym razie stają się jedynym środkiem do odszukania zatraconych dokumentów. Ażeby zaś które mi były pomocne musiały poprzestać na szczupłym wynagrodzeniu, wszakże niezbędnych wyciągów, tak i stęplów, oraz Kweręd pominąc nie zmogłem. Regestnyk wydatków załączam i o należytość upraszam, gdyż wszystko z góry z własnej kieszeni wypłacić musiałem. W moim Lwowianinie będzie umieszczona o Iwaszku cała obszerna wiadomość wraz z dokumentem Daniela, względnie poselstwa. Równie też ten ciekawy dokument znajdzie swe miejsce w Historji Rusi czerwonej którą da Bóg niebawem wydamy. Orzeczone dokumenta o znakomitej Hussarzewskich rodzinie posłemy także do uczonych Rossyjan w Moskwie, którzy się zajmują Kompletnym wydaniem wszystkich podobnych dokumentów. Dołożemy wszelkiego starania, ażeby tak ważne zabytki Rusi Czerwonej znalazły w pismach i Dziełach pierwsze miejsce między wielu innemi, a może i mniej ważnemi.

Działając rzetelnie, spodziewamy się znaleźć w Szanownej Osobie JwP Dobr[odzieja] Protektora pisma Lwowianina, którego zeszytów 6. załączamy — 7 zeszyt wyjdzie dopiero 1. Stycznia — nie mogliśmy więc na takowy oczekiwać, posłemy go jednak po wydaniu innych. Biały papier przy Historji i

Kopijach dokumentów dla tego zostawiłem, bo może kiedyś będzie jaka potrzeba do Legalizowania, lub dopełnienia, tem bardziej że na Dali musie płaci się zwykle za cały funt*, chociaż by tylko dwa luty** było.

Przy zbliżającym się nowym roku życzę JwP Dobr. trwałego zdrowia i miłego pożycia. Życzę wszęgo dobra i pamięci łaskawej na nasze Krajowe piśmko Lwowianina.

Oczekując należnych pieniędzy, i spiesznej odpowiedzi, składam moją pracę jako żołd rzetelnego szacunku i uszanowania.

Dokument Litera A oznacza takowy, który się już u JwP. znajduje — to jest Iwaszka***.

Jaśnie Wielmożnego Pana

Najniższy sługa

Ludwik Zieliński

Lwów dnia 25 Grud[nia]. W pierwszy dzień Święt Bożęgo Nar[odzenia]. 1839.

Kantor Ulica Halicka L[okal] 450. 1. Piętro

ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 5, спр. 5755 (Архівум Hussarzewskich. XIV. Korespondencja. T. I, 1751–1857). — Арк. 365-369 зв.

2

Jaśnie Wielmożny Wielce Szanowny Panie!

Szacowne pismo JwP Dobr. z dnia 4. Stycz[nia] [1]840 roku odebrałem, za łaskawą pamięć i miłe dla mnie życzenia uniżonie dzięki składam. Nie wiele zasług jeszcze położyłem ażebym z szanownych ust tak znakomitego męża odbierał pochwały, starać się jednak będę przy méj nieudolności o szacunek ziomeków, dla których wszystkie dnie życia moiego poświęciłem. Na ten czas tém przyjemniej wspomną sobie szacunne pismo, i zaufanie Któręmi mnie JwP Dobr[odziej] łaskawie obdarzyło.

W zabiegach moich o zbieranie pomników dawnej Rusi Czerwonej liczne a często i nieprzewidziane mając przeszkody, z żelazną wytrwałością téj pracy poświęcony sobie o prócz uzmiankowanej do Herbarza pracy, umieszczać w Lwowianinie to wszystko co tylko o mieszkańcach tego Kraju z dawnych pomników wyczerpać będzie można. Dla tego bardzo się pocieszam oględnością i szczerým zajęciem JwP Dobr[odzieja] względem Swoich znakomitych przodków. Porządne Summaryasze odbytych Kwerend, niemając jeszcze pod ręką, przyrzekam święcie takowe, zebrane i uporządkowane wraz z Genealogią Buczackich, wszelkiemi wypisami i. t. d. niebawem odesłać.

* Фунт — фт. (варшавський) — бл. 0,4 кг = 2 гривни = 32 луги.

** Луг — бл. 12,7 г;

*** Речення дописане збоку під основним текстом листа.

Tę jednak co już JwP Dobr[odzieju] posłałem, jest niezawodnie /bez wszelkiego powatpienia/ na dowodach, z różnych akt, notat, i ksiąg wypisane, które to wypisy czyli Summaryjusze, porządnie ułożone, jak już wyżej rzekłem, do Wiednia nadeśle.

Posłana do Lipska Histortyia Domu Jw. Hussarzewskich obłożona jest dowodami, wykazującemi prawdziwość tejże, zatem tam nic ująć nie mogę — bo się wszystko z nadesłanemi papierami zgadza. Zaś w rękopismie posłanym JwP Dobr[odzieju] musiała zająć w Genealogie pomyłka, /to jest przepisywaniu/ gdyż mi to dobrze wiadomo, że Iwaszko z Darchów brat Bazylego, rodzic Buczackich, pojął za żonę Annę /nie zaś Olechnę/ de Hussowa Sas r. 1258. Że Iwaszka syn Bazyli z Jadwigą de Kotary miał syna i córkę Barbarę za Piotrem z Dawidowa /Dawidowskim z wsi Dawidowa i Czerepina dziedzicem, które to wsie tenże Dawidowski zapisał x.x. Dominikanom Lwowskim/. Syn zaś Bazylego Onufry, miał dwóch Synów, Janusza ten z Jadwigą de Szamotuły, i Mikołaja, ten z Olechnę de Kotary. Tak nam o tem pisze Genealogia Buczackich i Dawidowskich, które JwP Dobr[odzieju] niebawiem przedstawię.

Teraz zaś upraszam o nadesłanie jak najspieszniejsze Kopii widimaty, dokumentu albo na Szambollanię, albo na Hrabstwo, jedno z dwojga — Dobra by mi była i bardzo przydatna Kopia Matrykulacyi Stanowej Galicyjskiej. Z tych trzech dokumentów jeden, który będę bardzo mi i to w krótkim czasie za dni parę jest potrzebny. Także upraszam o nadesłanie należytości Które na wydatki niezbędnie potrzebne łożyłem, z własnej kieszeni, to jest 87 f 20 x m c.

Lwowianina zeszytów 6. czyli arkuszy 18. podług dawnego wyrachowania stanowi dwa tomy — dalsze arkusze 9. takie niebawem nadeślę. Donoszę oraz uniżenie że wydając Lwowianina co miesiąc 1. zeszyt, 12.naście takich zeszytów na cały rok, zatem do należących się 9. zeszytów z których 6. już posłałem, dla skąpletowania całego roku zamiast należących 3. zeszyty czyli 9. arkuszy — bezpłatnie 6. zeszytów ze spisem artykułów i z okładką, czyli arkuszy 18. nadeślę uniżenie. Prosząc zarazem iżby JwP Dobr[odziej] był i nadal łaskawym Dobrodziejem i Protektorem.

Na wszystkie zapytania JwP. Dobr[odzieja] mnie w liście uczynione odpowiem akuratanie, i Summaryjusze uporządkowane nadeślę, jako też wypytam się dokładnie o wsi Hussowa. W Mośkwie uczoni Rosssyianie a mianowicie Profesor Pogodin zbiera dokumenta dawniej Rusi czerwonej i te drukować zamyśla, w tych czasach poselał mu dokumenta rodziny JwP Dobr[odzieja], a poselstwo Iwaszka do Rzymu w moim pisemku jako ważny zabytek czasów Ruskich drukować będę.

Sudywyszczy Hradu Łubłytna — oznacza «Sędzia grodzki Lubelski».

Popiersia S. p. Arcy-Biskupa Sierakowskiego z krótkim wspomnieniem o jego życiu i czynach będzie w moim piśmie umieszczone*.

* Речення дописано на лівім полі листа.

Wszystkie moje usługi najchętniej poświęcam Szanownym Ziomkom, zaś w sprawie JwP Dobr[odzieja] dalej badać i z zapleśniałych akt wyszukiwać nieprzestają. Może się mi uda wyjaśnić przestrzeń między Janem Sobieskim a Zygmuntem III., na to wszelkiego starania dołożą.

Oczekuję wyż rzezonego dokumentu, to jest Kopii widimaty, i należnych pieniędzy, bo mówiąc prawdę jestem potrzebny.

Jaśnie Wielmożnego Pana i Dobrodzieja
Pełen szacunku i uszanowania
uniżony sługa

Ludwik Zieliński

Lwów 12. Stycz[nia] 1840.

Kantor Ulica Halicka L[okal] 450.

ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів.— Ф. 5, спр. 5755 (Архівум Hussarzewskich. XIV. Korespondencja. T. I, 1751–1857). — Арк. 371-373 зв.



Мартин Велінський, серед паперів якого Л. Зелінський відшукав грамоту. Худ. Ф. Лобеський.



Княгиня Тереза з Любомирських Яблоновська, для якої Л. Зелінський переписав текст грамоти.

*Літографія Шертель В. (Schertle V.).
З фондів ЛННБ України ім. В. Стефаника*



Львів, вул. Галицька, конскрипційний № 449 (дільниця 1/4) (тепер — князя Романа, 20). У цьому будинку у 1841 р. проживав Л. Зелінський і редагував часопис «Lwowlanin»

1. Архів Любомирських з Рівного. Родинні папери Яблоновських за 1720–1845 рр. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 5, спр. 6734. — 679 с.
2. Виписки з урядових актів з різних міських архівів у Польщі, Львів, 1840 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 5, спр. 3441. — 174 арк. (343 с.).
3. *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль: іст.-генеалогічне дослідження. (розд. 1. 7. Пом'яники як джерела з генеалогії княжих родин. Любецький пом'яник. Спроба ідентифікації князівських імен) [Електронний ресурс]. — Львів, 2000. — Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/dynasty/dyn07.htm>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 23 груд. 2017 р.
4. *Войтович Л.* Князь Лев Данилович / *Леонтій Войтович*. — Львів, 2012. — 184 с.
5. *Войтович Л.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. / *Войтович Левко*. — Львів, 1996. — 256 с.

6. *Волчко-Кульчицький І.* Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів / *Іван Волчко-Кульчицький.* — Дрогобич : Відродження, 1995. — 392 с.
7. Галицько-Волинський літопис / переклав і пояснив *Теофіл Коструба.* — Львів, 1936. — Ч. II. — 128 с.
8. Головна Руська Рада (1848–1851) : протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. *О. Турія* ; упоряд.: *У. Кришталович* та *І. Сварник.* — Львів, 2002. — XXXIV, 270 с.
9. *Горський А. А.* Свидетели путешествия Платона Карпини: уникальная информация и ошибки прочтения [Електронний ресурс] / *А. А. Горський* // Древняя Русь : вопросы медиевистики. — 2014. — № 3 (57). — С. 115-121. — Режим доступу: https://www.academia.edu/26897280/Свидетели_путешествия_Платона_Карпини_уникальная_информация_и_ошибки_прочтения_Древняя_Русь_вопросы_медиевистики._2014._3_57_.С._115-121. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 22 квіт. 2018 р.
10. *Грушевський М.* Історія України-Руси / *Михайло Грушевський.* — Львів, 1905. — Т. 3 (до року 1340). — 587 с. — Передрук 1993 р.
11. *Дашкевич Я.* Грамота Федора Дмитровича 1062 року (Нарис з української дипломатики) / *Я. Дашкевич* // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. — Київ, 1962. — № 4. — С. 5-20.
12. *Дашкевич Я.* Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела / *Ярослав Дашкевич* // Україна на перехресті світів: релігієзнавчі й соціокультурні студії / [упоряд.: *Л. Моравська, І. Скочиляс*]. — Львів, 2016. — С. 297-334.
13. *Дашкевич Я.* Церква і Королівство. Галицько-Волинська держава («Керел» у східних джерелах) / *Ярослав Дашкевич* // Україна і Схід / [упоряд.: *Г. Сварник, А. Фелонюк*]. — Львів, 2016. — С. 715-726.
14. *Котляр М. Ф.* Данило Галицький / *М. Ф. Котляр.* — Київ : Наук. думка, 1979. — 188 с.
15. *Купчинська Л.* Феліціан Лобеський і вивчення мистецьких пам'яток / *Лариса Купчинська* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2013. — Вип. 5 (21). — С. 456-472.
16. *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / *Олег Купчинський.* — Львів, 2004. — 1286 с.
17. *Купчинський О.* Із спостережень над розвитком документа та діяльністю князівської канцелярії галицько-волинських земель XIII — першої половини XIV століть / *Олег Купчинський* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1996. — Т. 231 : Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — С. 44-108.

18. Метрична книга с. Пеняки (пов. Золочів), 1816–1823 рр. // Центральный державный историчный архив Украины у Львові (ЦДІА України у Львові). — Ф. 618, оп. 2, спр. 402. — Арк. 11 зв., 20 зв., 34, 35, 42 зв.
19. *Паславський І.* Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII століття / *Іван Паславський.* — Львів : Місіонер, 2003. — 112 с.
20. *Петрушевичь А.* О галицкихъ епископахъ со временъ учрежденія Галицкой епархіи даже до конца XIII. вѣка / *Петрушевичь Антоній* // Галицкій историческій сборникъ издаваемый обществомъ Галицко-русской Матицы. — Львовъ, 1854. — Вып. II. (чис. 19). — С. 3-187.
21. *Пилипчук Я. В.* Деконструкция деконструкции Синеводской битвы / *Я. В. Пилипчук.* — Рец. на: Міфічна «битва на синій воді» / *Жарких М.* // Золотоордынская цивилизация. — Казань, 2017. — № 10. — С. 445-454.
22. Полное собрание русских летописей. — Москва, 1962. — Т. 2 : Ипатьевская летопись. — Ст. 868.
23. *Свенціцький І.* Західноукраїнські грамоти XIV–XV ст. / *Проф. І. Свенціцький* // Питання українського мовознавства. — Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1957. — Кн. 2. — С. 3-27.
24. Словарь русского языка XI–XVII вв. — Москва : Наука, 1977. — Вып. 4 (Г-Д). — 405 с.
25. *Софонович Ф.* Хроніка з літописців стародавніх / *Феодосій Софонович.* — Київ : Наук. думка, 1992. — 336 с.
26. *Срезневский И. И.* Материалы для древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ / трудъ *И. И. Срезневского.* — Санктпетербургъ, 1895. — 1803 с.
27. *Стрийковський М.* Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / *Мацей Стрийковський* ; [пер. з пол. *Роман Івасів*]. — Львів, 2011. — XIV, 1074 с.
28. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / *Іван Франко.* — Київ, 1981. — Т. 29. — 664 с.
29. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / *Іван Франко.* — Київ, 1986. — Т. 46, кн. 2. — 440 с.
30. *Baran A.* Resercja prawa niemieckiego w Księstwie Halicko-Włodzimierskim w XIII i pierwszej połowie XIV w. [Електронний ресурс] / *Aleksander Baran* // Король Данило Романович: культурна і державотворча спадщина його доби. — Львів, 2016. — S. 82-97. — Режим доступу: https://www.academia.edu/34821978/A._Baran_Resercja_prawa_niemieckiego_w_Księstwie_Halicko-Włodzimierskim_w_XIII_i_pierwszej_połowii_XIV_w_w_Korol_Danilo_Romanowicz_kulturna_i_dzrzawotworcz_a_spadzczina_yogo_dobi_Lwów_2016_s_82_97. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 30 груд. 2017 р.

31. Bibliografia literatury polskiej — Nowy Korbut. — Tom 1 (Piśmiennictwo staropolskie : hasła ogólne i anonimowe) ; red. naczelny *Kazimierz Budzyk* ; red. tomu *Roman Pollak*. — Warszawa, 1963. — 390 s.
32. Bibliografia Polska Karola Estreichera. — Ogólnego zbioru tom 32 / wydał *Stanisław Estreicher*. — Kraków, 1938. — 500, IV s.
33. Czepiele / Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa, 1880. — T. I. — 960 s.
34. *Dąbrowski D.* Czy Jan Długosz pisząc siódmą księgę «Annalium» korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej lub Źródła jej pokrewnego? [Електронний ресурс] / *Dariusz Dąbrowski*. — Режим доступу: https://www.academia.edu/5257151/Czy_Jan_Długosz_pisząc_siódmą_księgę_Annalium_korzystał_z_Kroniki_halicko-wołyńskiej_lub_źródła_jej_pokrewnego_Ruthenica_Kyiv_t_3_2004_s_150_185_http_www.history.org.ua_ruthenica_index.htm?auto=download. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 30 жовт. 2017 р.
35. *Jabłonowski L.* Pamiętniki / *Ludwik Jabłonowski*. — Kraków, [1962]. — 438 s.
36. Kaplica Ogrojcowa przy archi-katedrze ob[rządu] łac[ińskiego] we Lwowie // Lwowianin przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom wydany w połączeniu prac miłośników nauk / przez *Ludwika Zielińskiego* (Lwów). — 1840. — Zesz. 7. — S. 145-168.
37. *Ludwik Zieliński* [nekrolog] // *Dziennik Polski* (Lwów). — 1873. — 16 kwiet. (N 90). — 4 s.
38. *Mironowicz A.* Prawosławne żony i matki królów i książąt polskich / *Antoni Mironowicz* // *Latopisy Akademii Supraskiej*. Vol. I : Prawosławni w dziejach Rzeczypospolitej ; pod red. *Urszuli Pawluczuk*. — Białystok, 2010. — S. 11-25.
39. [*Zacharzasiewicz F.*]. Historii Kapityły Metropolitalney Lwowskiej ets. // Przyjacieli chrześcijańskiej prawdy. — Przemyśl, 1839. — Roczn. 7, zesz. 3. — S. 83.
40. [*Zieliński L.*]. Baranów / *L. Z.* // Lwowianin przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom wydany w połączeniu prac miłośników nauk / przez *Ludwika Zielińskiego* (Lwów). — 1840. — Zesz. 3. — S. 49-72.
41. [*Zieliński L.*]. Obrazy znajdujący się w zakrystyi i nad zakrystyją przy archikatedrze lwowskiej obr. łacińskiego // Lwowianin czyli zbiór potrzebnych i użytecznych wiadomości / wydany przez *Ludwika Zielińskiego*. — Lwów: Cziąki i Litografia Piotra Pillera, 1837. — T. II. — S. 68-69.